

مجموعه‌ای در عرفان و تصوّف

سید علی آل‌داود

این مجموعه شامل کتاب‌هایی است که به سفارش انتشارات «کرزن» تحت نام «Sufi» (صوفی) برای معرفی عرفان ایرانی و تصوّف اسلامی تألیف و منتشر شده است. هر یک از این کتاب‌ها را افرادی از متخصصان به نگارش درآورده‌اند. دکتر مجدالدین کیوانی به ترجمه این سلسله آثار، به فارسی همّت گماشته و انتشارات نشر مرکز چاپ و نشر آنها را بر عهده گرفته است.

عناوین این مجموعه برای همه علاقه‌مندان به مباحث عرفان و تصوّف، اعم از متفّن و متخصص، به کار می‌آید، به‌ویژه آن‌که تاکنون مجموعه‌ای با این خصوصیات به فارسی منتشر نشده است. ترجمه کتاب‌ها در نهایت دقت و روانی صورت گرفته است. هم‌چنین برای هر ترجمه مقدمه‌ای سودمند و خواندنی فراهم آمده است. عناوینی که تاکنون از این مجموعه منتشر شده ذیلاً معرفی می‌شود.

۱. **خواجه عبدالله انصاری، عبدالغفور روان‌فرهادی، ترجمه دکتر مجدالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۷، ۱۷۰ صفحه.**

مؤلف این کتاب، دکتر روان‌فرهادی، از دانشمندان سرشناس و سیاست‌پیشگان معاصر افغانستان است و سال‌ها سمت سفارت آن کشور را در کشورهای گوناگون بر عهده داشته است. او، در زمان تسلط کمونیست‌ها، دو سالی را در زندان گذراند. روان‌فرهادی ادیبی برجسته و دانشمندی متبحر است و در باب پژوهش‌های عرفانی و تاریخی

تألیفات ارزشمندی دارد که یکی از آنها قوس زندگی حلاج است که چند سال پیش از انقلاب به همت بنیاد فرهنگ ایران چاپ و منتشر شد.

مؤلف در اثر موجز ولی پرمطلب خود به همه جوانب زندگی و افکار خواجه عبدالله انصاری، عارف و شاعر مشهور اوایل قرن پنجم هجری، پرداخته و چهره واقعی او را از لابه‌لای قدیم‌ترین مدارک موجود شناسایی و بر اساس آنها ترسیم کرده است.

این کتاب غیر از مقدمه‌های مؤلف و مترجم، شامل دو بخش است: در بخش اول، خلاصه زندگی نامه خواجه عبدالله انصاری آمده است که نویسنده در آن از ماجراهای زندگی خواجه از آغاز تا پایان، دلبستگی عمیق او به عرفان و به مذهب حنبلی و دیدار او با شیخ ابوالحسن خرقانی و مطالب دیگر سخن رانده است. بخش دوم به گزیده آثار خواجه عبدالله اختصاص دارد. این گزیده‌ها از آثار مشهور وی، کشف الاسرار (فارسی)، ذم الکلام (عربی)، طبقات الصوفیه (فارسی)، صد میدان (فارسی)، منازل السائرين (عربی)، علل المقامات (عربی) و نیز از اندرزنامه و مناجات‌نامه او برگرفته شده است.

نویسنده به انتهای کتاب سه پیوست به شرح زیر منضم کرده است: (۱) سال‌شمار زندگی خواجه عبدالله انصاری در چشم‌انداز تاریخی؛ (۲) نقشه شاهنشاهی غزنوی در عصر خواجه عبدالله انصاری؛ (۳) تطابق عناوین مراحل سلوک معنوی میان منازل السائرين، صد میدان و علل المقامات. بخش‌های پایانی کتاب شامل فهرست منابع و نمایه‌هاست.

۲. روزبهان بقلی، کارل ارنست Carl ERNST، ترجمه مجالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۷، ۲۷۴ صفحه.

روزبهان بقلی یکی از عرفای مشهور ایران است و از او چند اثر مهم بر جای مانده است. شیوه نگارش وی دشوار و، از این رو، نوشته‌هایش چندی پس از مرگش فراموش شد و تنها پس از آن‌که آثار او به هند رسید، در میان متصوفه هند اعتبار خاصی به دست آورد. روزبهان بنیان‌گذار طریقت و مؤلف کتاب‌ها و رسالات متعددی در عرفان و تفسیر و فقه و اصول است.

مهم‌ترین اثری که تاکنون در باب این عارف برجسته منتشر شده روزبهان‌نامه است که روان‌شاد محمدتقی دانش‌پژوه از گردآوری دو رساله راجع به او فراهم آورده است. این دو رساله را نوادگان روزبهان نوشته‌اند و دانش‌پژوه آنها را تصحیح و همراه با مقدمه‌ای

مفصل منتشر کرده است. جز آن، کتاب مشهور روزبهان، عبهر العاشقین، را یک‌بار دکتر محمد معین و بار دیگر دکتر جواد نوربخش به طبع رسانده‌اند.

کارل ارنست حاصل پژوهش‌های خود را در یک مقدمه، سه بخش و چند ضمیمه تنظیم کرده است. او، در پیش‌گفتار، تحقیقاتی را که تاکنون در باب روزبهان انجام شده اجمالاً بررسی کرده است. بخش اول کتاب در باب زندگانی روزبهان و اطلاعاتی پیرامون طریقت اوست. در بخش دوم با عنوان «ساختار درونی ولایت»، مباحثی چون خدانشناسی و روان‌شناسی، جهان‌شناسی و نیز کتاب کشف الاسرار بررسی شده است. در بخش سوم با عنوان «تأسیس یک طریقت صوفی»، مؤلف به گزارش احوال روزبهان و فرزندان و بازماندگان او پرداخته است. در انتهای کتاب، دو پیوست و چند نمودار مندرج است. پیوست اول فهرست مصنفات روزبهان و پیوست دوم تفسیر روزبهان بر معراج ابویزید بسطامی است.

۳. سهروردی و مکتب اشراق، مهدی امین‌رضوی، ترجمۀ مجدالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۷، ۲۶۸ صفحه.

شهاب‌الدین یحیی سهروردی، معروف به شیخ اشراق و شیخ مقتول (۵۴۹-۵۸۷)، از معروف‌ترین فلاسفه و عرفای جهان اسلام در قرن ششم هجری است. تاکنون تحقیقات و پژوهش‌های مفصل و مفیدی در باب او به زبان فارسی صورت گرفته و خوشبختانه مجموعه آثار او به اهتمام هانری کربن و سید حسین نصر به چاپ رسیده است. با این وصف، کتابی منسجم و موجز و مضبوط در باب او به فارسی در دست نبوده است. اثر فعلی، که آن را مهدی امین‌رضوی استاد ایرانی بخش فلسفه و دین کالج مری واشنگتن نوشته، اثری است مجمل و مفید و برای کسانی که بخواهند تصویری کلی و اجمالی از سهروردی به دست آورند وافی به مقصود و ارزنده است.

کتاب سهروردی و مکتب اشراق در یک مقدمه و هفت فصل به انضمام چند ضمیمه تدوین شده است. فصل اول، زندگی‌نامه و احوال سهروردی. در این فصل، آثار سهروردی نیز جداگانه بررسی شده است. فصل دوم، فلسفه و جهان‌شناسی سهروردی، هستی‌شناسی وجود و ماهیت، مسئله نفس و جسم، منطق و طبیعیات، معادشناسی. فصل سوم، تصوّف عملی. در فصل چهارم، که مفصل‌ترین قسمت کتاب است، مباحثی

چون نور، فرشته‌شناسی و معرفت‌شناسی تعریف شده است. فصل پنجم، در باب تأثیر سهروردی بر فلسفه اسلامی و برنحله‌های آن چون مکتب اصفهان، ملاصدرا، فرقه شیخیه، نحله‌های موجود در هند و آسیای صغیر است. فصل ششم، به ملاحظات پایانی اختصاص دارد و مختصر است.

در پیوست کتاب و قبل از بخش منابع و نمایه‌ها، رساله آواز پر جبرئیل سهروردی شرح و تفسیر شده است.

۴. حلاج، هربرت و. میسن Herbert W. Mason، ترجمه مجدالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۸، ۱۱۹ صفحه.

نویسنده این کتاب استاد تاریخ و ادیان دانشگاه بوسطن آمریکا و یکی از محققان معروف حلاج‌شناس غرب است. او سابقاً شاگرد لویی ماسینیون، بزرگ‌ترین استاد حلاج‌شناسی در فرانسه، بود و کتاب معروف ماسینیون (مصائب حلاج) را از زبان فرانسه به انگلیسی در آورد.

رساله حلاج هر چند مختصر است، یکی از بهترین پژوهش‌ها در باب وی به شمار می‌رود و مؤلف آن را با نوعی شیفتگی به حلاج و تفکر او و با نثری نیمه‌فنی و نیمه‌شاعرانه به رشته نگارش در آورده است. حلاج به جز مقدمه‌های مؤلف و مترجم مشتمل است بر ۷ بخش و چند فهرست. مؤلف، در قسمت‌های نخستین کتاب، واقعیات زندگی حلاج را از روی منابع اصیل استخراج و تشریح و، در بخش‌های اخیر کتاب، تفکر او بیان و، سرانجام، در آخرین فصل، ماجرای دار زدن او در بغداد به روزگار مقتدر خلیفه عباسی را گزارش کرده است.

۵. شعر صوفیانه فارسی، یوهانس دو بروین J. T. P. de Bruijn، ترجمه مجدالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۸، ۱۸۹ صفحه.

مؤلف این اثر، یوهانس توماس پیتر دو بروین، استاد معروف بازنشسته دانشگاه لیدن است. از خدمات علمی او ترجمه گلستان سعدی به زبان هلندی است. شعر صوفیانه فارسی پیش‌درآمدی است بر شناخت تحوّل اشعار عرفانی در ادبیات سنتی فارسی و سیر تفکر صوفیانه. مؤلف این موضوع را از آغاز گسترش شعر جدید تا زمان جامی بررسی کرده است.

این اثر حاوی مقدمه و کتاب‌شناسی و فهرس و چهار بخش مجزاست. در این بخش‌ها، اشعار عرفانی شاعران و عارفان بزرگی چون عطار، سنایی، ابوسعید ابوالخیر، ناصر خسرو، نظامی، سعدی و حافظ بررسی شده و ضمن آن نتایج تازه‌ای به دست آمده است.

عناوین ابواب کتاب به این شرح است: «مقدمه»، «لطایف عرفانی»، «زهدیات» (بررسی آثار سنایی و ناصر خسرو)، «اشعار عاشقانه»، «آموزگاران و داستان‌سرایان». در بخش اخیر بیش از هر سراینده دیگر، سروده‌های نظامی و سعدی مورد توجه مؤلف قرار گرفته است.

۶. عزیز نسفی، لوید ریجون Liouy V.J. Ridqeon، ترجمۀ مجدالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۸، ۳۷۲ صفحه.

عزیز بن محمد نسفی، از مشایخ عرفای قرن هفتم هجری، صاحب تألیفات مهمی از جمله الانسان الكامل، کشف الحقایق، زبده الحقایق است. از او اثر دیگری به نام مقصد اقصی در دست است که به ترکی و لاتینی ترجمه شده است. با این وصف، عزیز نسفی در دوران معاصر از زمانی شهرت یافت که الانسان الكامل او را ماریژان موله، اسلام‌شناس نامدار فرانسوی، محققانه تصحیح و منتشر کرد.

لوید ریجون استاد معارف اسلامی و ایرانی در دانشگاه گلاسکوی اسکاتلند است و تألیف خود را با نظم و ترتیبی دل‌پسند، به‌گونه‌ای که برای همگان قابل استفاده باشد، تنظیم کرده است. این اثر مشتمل است بر مقدمه و ۶ فصل و یک خاتمه. فهرست ابواب آن به شرح زیر است: «زندگی»، «عصر و آثار عزیز نسفی»، «هستی‌شناسی»، «معرفت‌شناسی»، «سلوک صوفیانه»، «رؤیت»، «اتّحاد با خدا»، «کمال انسان». در پایان، کتاب‌شناسی و فهرست اعلام و نمایه‌ها درج شده است. مترجم ترجمۀ این کتاب را به همکاران خود در دایرة‌المعارف بزرگ اسلامی تقدیم داشته است.

۷. فراسوی ایمان و کفر، شیخ محمود شبستری، لئونارد لویژن Leonard Lewisohn، ترجمۀ مجدالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۹، ۴۴۹ صفحه.

مؤلف این کتاب بالنسبه مفصل، لویرن، استاد امریکایی مدرسه مطالعات شرقی دانشگاه

لندن است. وی بخشی از تحصیلات خود را در دانشگاه شیراز گذرانده و، از این رو، با زبان فارسی آشنایی کامل دارد. این اثر از جمله تحقیقات ابتکاری و جدید درباره‌ی شیخ محمود شبستری است و مشتمل است بر مقدمه و هشت فصل با عناوین زیر: «احوال شخصی»، «محیط ادبی»، «محیط سیاسی»، «محیط عرفانی»، «شبستری و ابن عربی»، «زیباشناسی و علم تأویل شبستری»، «فکر دل»، «فراسوی ایمان و کفر».

این پژوهش حاصل سال‌ها تحقیق و تتبع مؤلف در آثار شبستری است و در آن از منابع متعدد عربی و فارسی و چاپی و خطی بهره گرفته و، پس از بررسی و مطالعه کامل احوال شبستری، تفصیل دقیقی از اوضاع سیاسی و اجتماعی و ادبی و عرفانی عصر مغول به دست داده، سپس، رابطه فکری شبستری را با ابن عربی بررسی کرده است.

مجموعه آثار شیخ محمود شبستری را سال‌ها پیش دکتر صمد موحد گردآوری و ویرایش کرده که به همت انتشارات طهوری چاپ و منتشر شده است.

۸. مفهوم ولایت، دو اثر از حکیم ترمذی، برنرد رودلف راتکه Bernd Rodike و جان اوکین John O'. Kane، ترجمه مجدالدین کیوانی، تهران ۱۳۷۹، ۳۶۵ صفحه.

حکیم ابو عبدالله محمد بن علی ترمذی از دانشمندان و عرفا و مفسران و محدثان و فقهای نیمه دوم قرن سوم هجری است. عنوان بالا شامل دو اثر اوست که مؤلفان آنها را از عربی به انگلیسی برگردانده و بر آن مقدمه و حواشی و تعلیقات نوشته‌اند.

یکی از این دو اثر زندگی‌نامه کوتاه ترمذی است به قلم خود او. اثر دیگر، که مفصل‌تر است، ترجمه سیره الاولیای ترمذی است. مترجمان، پس از مقدمه و معرفی آثار مهم ترمذی، این دو اثر را به ۱۹۳ بخش تقسیم و، پس از هر بخش، یادداشت‌های متعددی، در توضیح بعضی نکات و ابهامات افزوده‌اند.

دکتر مجدالدین کیوانی این دو رساله را از انگلیسی به فارسی برگردانده و به طوری که خود او اظهار نظر کرده حق آن بود که از عربی به فارسی درآید که مترجم متواضعانه برای این کار کسانی دیگر از اهل فن را صالح شمرده است. خوشبختانه ترجمه دکتر کیوانی روان و شیوا و به خوبی قابل استفاده است، به ویژه آن‌که توضیحات و تعلیقات ایران‌شناسان مذکور خود در حد یک کتاب و برای درک صحیح اندیشه ترمذی مطالعه آنها مفید و ضروری است. فهرست منابع و فهارس اعلام در پایان کتاب درج شده است.

۹. شیخ ابوالحسن خرقانی، کریستین تورتل Christiane TORTEL، ترجمه عبدالمحمد روح‌بخشان، تهران ۱۳۷۸، ۲۷۱ صفحه.

این کتاب در ردیف مجموعه عرفان و تصوف انتشارات کوزن قرار ندارد، بلکه آن را دانشمندی فرانسوی به زبان فرانسه نوشته و، به تناسب موضوع، در مجموعه فارسی مذکور منظور شده است.

این کتاب خرقانی را ع. روح‌بخشان (مترجم اخلاقیات فوشه کور) به پارسی برگردانده است. ابوالحسن خرقانی از عرفای نامدار ایران در اواخر قرن چهارم و اوایل قرن پنجم هجری است. او در عصر غزنویان می‌زیست و در سال ۴۲۵ درگذشت. ابوالحسن خرقانی تألیف مدونی ندارد و از کتابی به نام نورالعلوم، که منسوب به اوست، جز یک نسخه ناقص در دست نیست. محتویات این نسخه نیز در تذکرة الاولیای عطار و تمهیدات عین‌القضاة همدانی مندرج است.

شیخ ابوالحسن خرقانی کلاً مشتمل است بر دو بخش: بخش اول، در باب زندگی‌نامه و احوال شیخ ابوالحسن خرقانی، جایگاه او در زندگی معنوی ایران در قرن‌های چهارم و پنجم هجری و رابطه او با عارفان و بزرگان آن عصر.

بخش دوم، به ذکر خرقانی در متون عرفانی و، به خصوص، به نورالعلوم و سخنان شیخ به نقل تذکرة الاولیای عطار و نفحات الانس جامی اختصاص دارد. کتاب متضمن چند پیوست و فهرس متعدد است.

ترجمه کتاب‌های این مجموعه به نثر فارسی پاکیزه صورت گرفته است.

□

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی